

**НЯКОИ ПАРАЛЕЛИ МЕЖДУ ПРАВАТА
НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ
В РИМСКОТО И В СЪВРЕМЕНОТО ПРАВО,
И ПО-СПЕЦИАЛНО
ОТНОСНО АВТОРСКОТО ПРАВО
И ПРАВОТО НА ТЪРГОВСКА МАРКА***

Проф. д-р Мирјана Поленак-Акимовска

Проф. д-р Владо Бучковски

Проф. д-р Гоце Наумовски

Доц. д-р Ненад Гавриловиќ

Скопски универзитет „Св.св. Кирил и Методиј“, Македонија

ВЪВЕДЕНИЕ

Правата на интелектуална собственост са изключителни права, предоставени от държавата на временно основание, и се отнасят до използването на интелектуалните творби. Определянето на правата на интелектуална собственост е свързано с анализ на концепциите за тяхната правна природа в исторически план. Като цяло интелектуалната собственост е част от изключителните ограничени права, установени от държавата, за да се използват творенията на интелектуалния труд. При определянето на правата на интелектуална собственост възниква въпрос за тяхната правна природа и историческото развитие на уредбата на тези права. Така историята на собствеността върху литературните и художествените произведения, както и на индустриалната собственост, е дълга, но не е толкова дълга като историята на класическата собственост, която се открива в римското право, т.е. в произведенията на римските юристи.

Безспорно е, че за право на интелектуална собственост от обективна и субективна гледна точка можем да говорим едва от втората половина на

* Статията е представена от проф. Гоце Наумовски на Международната научна конференция „Изучаването и преподаването на римското право и римскоправната традиция в началото на XXI в.“, организирана от Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в София на 14 октомври 2016 г., и се публикува със съгласието на авторите на български език.

XIX в. Това със сигурност не означава, че такива права не са съществували преди, но това, което днес се разбира под право на интелектуална собственост, е с по-нова дата. През втората половина на XIX в. има съответна правна уредба на тези права с приемането на Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост (през 1883 г.) и на Бернската конвенция за закрила на литературните и художествени произведения (през 1886 г.). Това обаче не означава въвеждането на напълно нова концепция, която няма своя исторически фон. Идеята на настоящата статия е именно да идентифицира историческия фон на съвременното право на интелектуална собственост, като обект на анализ ще бъдат правните сведения от римското право. Тъй като темата е много обширна, ще акцентираме върху анализ само на авторското право и на правото на търговска марка като право на индустриална собственост.

Необходимо е да се подчертае, че в римското право не съществуват нито търговски марки, нито авторско право в съвременния смисъл на думата. Има обаче институти и правила с белези от съвременна гледна точка на такава защита и указват поне на необходимостта от правно регулиране на проблематиката. Следователно е възможно да се направят паралели между авторското право и търговските марки в римското и в съвременното право. Всичко това, разбира се, – с нужната уговорка, че римското право не е познавало нито авторското право, нито търговските марки в съвременен смисъл на думата. Първо ще бъдат изложени общите белези на обектите на правото на интелектуална собственост в римското право, след което ще се премине към специфичните паралели по отношение на авторското право и търговските марки, и най-накрая ще бъдат направени изводи от извършения анализ.

2. ОБЩИ БЕЛЕЗИ НА ОБЕКТИТЕ НА ПРАВО НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ В РИМСКОТО ПРАВО

По отношение на това, което днес се разбира под право на интелектуална собственост, римското право също има някои правила и институти, свързани с проблематиката. Макар и да не можем да говорим за права на интелектуална собственост в субективен смисъл в Древния Рим, нашият анализ ще се фокусира върху тези обекти, които днес се считат за обекти

на защитата на правата на интелектуална собственост и така ще бъде представен паралелът с правилата и институтите, приложими за същите в римското право.

Като цяло, античното общество е имало положително отношение към изобретенията и към рационализирането на производството. Обществено-то разделение на труда било между робовладелците, които водели войни, управлявали държавата, занимавали се с философия, право, изкуства, реторика и въобще с умствен труд, и робите, които се занимавали с физическа работа в латифундиите, в работилниците, в мините. Твърде малък е бил приносът на свободните римски граждани и на чужденците, за да се изгради положително обществено отношение към иновациите. Именно поради това не бихме могли да кажем, че римляните са създали правни институции, които са идентични с днешните, макар че някои обекти на това, което днес се приема като право на интелектуална собственост, са съществували в Древния Рим, и в съчиненията на римските юристи може да се открият отделни сведения в тази връзка.

Липсата на положително отношение към изобретенията в Древния Рим обаче не означава, че самото изобретяване е изоставало. Така, като се имат предвид социално-икономическите условия, изобретенията били добре дошли, ако водели до подобряване на производството или на луксозния живот на робовладелците. Общеизвестно е, че е било открито по-доброто отопление, за да се затоплят луксозните вили на членовете на робовладелската класа или пък по-лесно да се отварят вратите на храмовете. Но според преданията е бил убит изобретателят на нечупливо стъкло, за да не се намали значението на златото и среброто, които също са нечупливи. Римските императори също имали положително отношение към творчеството – например император Константин издал указ за освобождаване от данъци на лицата, занимаващи се с творчески труд, а император Зенон с декрет забранил монополите за производство на дрехи или храни. Предполага се, че *Lex Cornelia de falsis* предвиждала наказателноправна защита и на името на лицата. Освен това незаконното използване на чуждо име се защищавало с отделен иск – *actio iniuriarum*, докато имуществените щети се обезщетявали с *actio doli*. Тази защита с облигационен характер е

била предвидена както за авторите на художествени произведения, така и на стоки за потребление¹.

Що се отнася до авторското право, правната защита на художественото творчество е подобна на прилаганата към производството и изобретенията. От друга страна, в кореспонденцията на Цицерон с Атик е видно, че Цицерон се обръща с думите: “*Ligarianam praeclare vendidisti. Posthac, quicquid scripsero, tibi praeconium deferam*” („В речта си за Лигариус направих прекрасна промоция. От тук насетне каквото и да напиша, ще оставя на вас да го разпространявате“)². От това писмо на Цицерон до Атик, който всъщност е бил негов издател, в литературата се прави заключение, че Цицерон е сключил авторски договор с издател³. Като цяло обаче в Древния Рим изглежда не са правили разлика между правото на собственост върху произведението и правото за неговото възпроизвеждане⁴. В правен смисъл правото на собственост е върху материалната основа, на която е фиксирано авторското произведение, докато правото на възпроизвеждане се отнася до самата работа като негов обект. Така, съгласно чл. 6 от македонския Закон за авторското право и сродните му права⁵, авторското право е самостоятелно право и независимо от правото на собственост и други вещни права върху обекти – резултат от авторска дейност, освен ако със закон не се предвижда друго.

3. АВТОРСКО ПРАВО

В Древния Рим първите наченки на авторското право би трябвало да се търсят далеч в миналото, въпреки че данните не са много сигурни – така както и по отношение на всичко, което се отнася до архаичния период. Според някои автори първите корени за авторското право се намират в

¹ Вж. ПОЛЕНАК-АКИМОВСКА, М., ДАБОВИЌ-АНАСТАСОВСКА, Ј. и БУЧКОВСКИ, В. Основи на правото на индустриска сопственост. Куманово, Македонска ризиница, 2000, с. 21.

² Cicero, *Letters to Atticus III* (trans. E.O. Winstedt). London, William Heinemann, 1961, p. 128–129.

³ Вж. ДАБОВИЌ-АНАСТАСОВСКА, Ј. и ПЕПЕЉУГОСКИ, В. Авторско право. Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, с. 45.

⁴ Вж. ДАБОВИЌ-АНАСТАСОВСКА, Ј. и ПЕПЕЉУГОСКИ, В. Право на интелектуална сопственост. Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2006, с. 47.

⁵ Службен весник на Република Македонија, бр. 115/10, 140/10, 51/11, 147/13, 154/15 и 27/16.

град Сибарис в Сицилия, в 510 г. пр.н.е.⁶ Разликата, която правят Гай и Юстиниан между това, което е написано, изобразено или начертано върху чужд материал (пергамент или папирус), е според основните принципи за главна и второстепенна вещь, но и във връзка с разграничаването на литературните творби и изобразителното изкуство. Факт е че римското право признавало изключителното право върху произведението само доколкото е свързано с материала, върху който е създадено. Така например Улпиан цитира становището на Сабин, че второстепенната вещь следва главната вещь – *accessio cedit principali*⁷.

Това принципно разбиране служи за разграничаването на т.нар. в съвременното право материални права от авторското право. В Древността, и най-вече в класическия период на Рим, литературата и изкуството са били много развити. Въпреки това за творците и учените е било неизвестно понятието за публикуване в съвременния смисъл на думата. Те създавали своите творби или в дома си, или в домовете на свои приятели и покровители, наричани меценати. Този термин произлиза от името на Меценат, приятел и висш сановник на Октавиан Август, покровител на поетите Хораций и Вергилий, човекът, който им плащал хонорарите за творбите и който ги защитавал⁸. Цицерон поверявал речите и писмата си на приятеля си Атик, който пък организирал тяхното преписване в много екземпляри и разпространението им. Цезар основал първата държавна книжарница, а след това се основали книжарници и в провинциите. Това допринесло да се появят множество издатели, между които изпъквала фамилията на Созии. Самите издатели пък експлоатирали работната сила на роби, които преписвали и комплектували творбите и ги подготвяли за разпространение⁹. Цялата печалба от разпространението на съчиненията на авторите отивала у издателите, тъй като авторът не получавал никакво възнаграждение за възпроизвеждането и разпространението на своя труд.

⁶ Вж. GALLOUX, J. C. Droit de la propriété industrielle. 2. ed. Dalloz ; Paris, 2003, p. 16.

⁷ Sabinus/Ulp. D. 34.2.19.13.

⁸ Вж. MARKOVIĆ, S. M. Osnovi autorskog prava i susednih prava. Beograd, Naučna knjiga, 1992, p. 8.

⁹ Вж. GELLER, P. E. Copyright History and the Future: What's Culture Got to Do with It. – In: *Journal of the Copyright Society of the USA*, Vol. 47, 2000, p. 213–214.

Наред с това в литературата се срещат сведения че авторите, издателите и книжарите са спазвали определени морални права. На първо място това било правото да се отбелязва всяка творба със собственото име на автора и правото да се обяви тя като негово дело. Ако все пак се изплащал някакъв *honorarium* от книжарите, той не се считал като материално овъзмездяване на техния труд или признаване на някакви авторски права, а бил с морален характер – само като знак на уважение към твореца¹⁰. Но независимо от липсата на правно задължение да се заплаща за труда на авторите, някои от тях се радвали на доста охолан живот в резултат на своя труд. Така, ако въобще може да се говори за някакви материални права на автора, което е твърде спорно, изглежда че литературната собственост се е третирила еднакво като тази върху вещите¹¹. Като се има това предвид, литературната собственост или авторското право са се означавали като *res incorporales*.¹²

Може да се приеме, че означаването на творбите с името на автора се е правело не само за отбелязване на приноса на конкретния автор, но и за признаване на труда му като произведение и отдаването на почит както на този му труд, така и на всичко сътворено от него преди това¹³. В тази връзка е интересна концепцията за *plagium*. В теорията се спори дали етимологически „*plagium*” произлиза от гръцкия термин „πλάγιος” (злонамерен, изопачен), или пък от латинската дума „*plaga*” (с гръцки корен „πλάξ”), което означава „мрежа”.¹⁴ *Plagium* е въведен в правната лексика със специален закон – *Lex Fabia de plagiaribus*. Точният период на неговото гласуване е неизвестен, но се предполага че е приет през II или I в. пр.н.е.¹⁵ *Lex Fabia* е

¹⁰ Вж. БЕЦАРОВИЋ, В. Интелектуална својина: индустријска својина и ауторско право. 3. изд. Београд, Чигоја штампа, 2000, с. 44.

¹¹ Вж. MASTERSON, S. C. Copyright: History and Development. – In: *California Law Review*, Vol. 28(5), 1940, p. 622.

¹² Вж. VERSTEEG, R. The Roman Law Roots of Copyright. – In: *Maryland Law Review*, Vol. 59(2), 2000, p. 530–533.

¹³ Вж. LONG, P. O. Invention, Authorship, “Intellectual Property”, and the Origin of Patents: Notes toward a Conceptual History. – In: *Technology and Culture*, Vol. 32(4), 1991, p. 853–854.

¹⁴ Вж. SMITH, W. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. C. Little, and J. Brown. Boston, 1859, p. 921.

¹⁵ Вж. BERGER, A. Encyclopedic Dictionary of Roman Law. Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953, p. 552.

споменат в една от речите на Цицерон¹⁶. Това е институт, близък до съвременното противоправно лишаване от свобода. *Plagium* се състои във всякакви действия на задържане и затваряне на свободен човек (който е имал *status libertatis* или *status civitatis*), както и ако свободен е продаден като роб, макар продавачът да знае, че той е свободен¹⁷. Освобождавал се е от отговорност за *plagium bona fidei possessor* на този роб¹⁸. В зависимост от тежестта на деянието за *plagium* се е предвиждало смъртно¹⁹ или телесно наказание²⁰. Извършителят се е наричал *plagiarius*.

Интересно е обаче, че за пръв път в римската епоха терминът *plagiarius* е употребен в смисъла, който има и днес – споменава се за плагиатор, който уврежда моралните права на автора и означава неговия труд със своето име. Така *Marcus Valerius Martialis*, поет от Испания, в своите епиграми нарича *plagiarius* този, който лъжливо се представя като автор на дадена книга (Lib. I.52).²¹

Commendo tibi, Quintiane, nostros – nostros dicere si tamen libellos possum, quos recitat tuus poeta: si de servitio gravi queruntur, assertor venias satisque praestes, et, cum se dominum vocabit ille, dicas esse meos manumque missos. hoc si terque quaterque clamitaris, impones plagario pudorem.

Препоръчвам ти, Квинтиане, моите малки книги – доколкото могат те да се наричат мои, когато твойят приятел поет ги рецитира. Ако те се оплакват от такова грубо поробване, застъпи се за тях като поръчител, и ако този [поет] заяви някакви права върху тях, обяви че аз съм ги пуснал на свобода [т.е. създал]. Ако извикаш това три или четири пъти, ще накараш плагиаторът да се срамува.

Martialis продължава (Lib. I.53).

Una est in nostris tua, Fidentine, libellis

Има една страница в твоето съчине-

¹⁶ Cicero, *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 6.

¹⁷ Ulp. D. 48.15.1.: Si liberum hominem emptor sciens emerit, capitale crimen adversus eum ex lege Fabia de plagio nascitur, quo venditor quoque fit obnoxius, si sciens liberum esse vendiderit.

¹⁸ Marci. D. 48.15.3.pr.: Legis Fabiae crimine suppressi Mancipii bona fide possessor non tenetur, id est qui ignorabat servum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere. Et ita de bona fide possessore ipsa lex scripta est: nam adicitur "si sciens dolo malo hoc fecerit": et saepissime a principibus Severo et Antonino constitutum est, ne bonae fidei possessores hac lege teneantur.

¹⁹ C. 9.20.: Ad legem Fabiam.

²⁰ Inst. 4.18.10.: Est et inter publica iudicia lex Fabia de plagiariis, quae interdum capitis poenam ex sacris constitutionibus irrogat interdum leviolem.

²¹ Вж. MARTIAL. Epigrams., Volume I. Ed. and transl. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, Harvard University Press, 1993.

*pagina, sed certa domini signata figura,
quae tua traducit manifesto carmina furto.
sic interpositus villo contaminat uncto
urbica Lingonicus Tyrianthina
bardocucullus, sic Arretinae violant
crystallina testae, sic, niger in ripis errat
cum forte Caystri, inter Ledaeos ridetur
corvus olores, sic, ubi multisona fervet
sacer Atthide lucus, improba Cecropias
offendit pica querelas. indice non opus est
nostris nec iudice libris: stat contra
dicitque tibi tua pagina 'fur es'.*

ние, Фидентине, която е от моите книжки и отпечатъкът на нейния господар е несъмнен: всеки ред в нея издава твоята презряна подлост и очевидна кражба. Така, смесена с пурпурно-лилавите наметала, грубата лингонианска качулка ги омърсява с мазната си вълна; така арендийското гърне осквернява с присъствието си кристалните чаши; така става за присмех черният гарван, който случайно броди по брега на Каистер между лебедите – птиците на Леда; така, когато песента на славеите оглася свещената гора, печалните звуци се съсипват от тракането на наглата сврака. На моите книги не им трябва нито заглавие, нито осъждане: твоята страница е изцяло против теб и крещи: „Ти си крадец“.

По този начин се поставя въпросът за честта на автора, като *actio iniuriarum* се явява адекватно средство за защита²². Но все пак нито *Lex Fabia* се отнася непосредствено до литературното плагиатство, нито пък *actio iniuriarum* е предвидена като средство за защита на моралното право на автора, макар че това действие се счита за „кражба на славата“ (*furtum laudis*), подобно на разпространяването на клевети²³.

По отношение на материалните права, които споменахме, правото на издаване и правото на разпространение на творбата сякаш се съединяват в право на собственост върху материалния носител – вещ, върху която е материализирана творбата. Това се свързва с римския принцип за принадлежност на всеки акцесориум към главната вещ. Творбите на великите римски писатели – Овидий, Вергилий, Хораций и др., независимо дали били написани на папирус или на пергамент, се считали за акцесориум на материала, върху който са фиксирани – т.е. прилагало се е правилото *accessorum sequitur principale* или *accessio cedat principali* (Sabinus/Ulp. D. 34.2.19.13).

²² Вж. SPAIĆ, V. Teorija autorskog prava i autorsko pravo u SFRJ. Zagreb ; Beograd ; Čakovec, Pravni fakultet u Zagrebu – Jugoslovenska autorska agencija, 1983, p. 17.

²³ Вж. HENNEBERG, I. Autorsko pravo. 2. ed. Zagreb, Informator, 2001, p. 12.

Perveniamus et ad gemmas inclusas argento auroque. Et ait Sabinus auro argentove cedere: ei enim cedit, cuius maior est species. Quod recte expressit: semper enim cum quaerimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandae causa adhibetur, ut accessio cedat principali. Cedent igitur gemmae, fialis vel lancibus inclusae, auro argentove.

Да преминем сега към скъпоценните камъни, които са вградени в злато и сребро. Сабин счита, че те следват собствеността на златото или среброто, преценява се кое е по-голямото според вида си. И това е много точно: защото се питаме кое приема собствеността на главната вещ и кое се явява като украса, приемаща тази собственост. Затова и скъпоценните камъни, инкрустирани на съдове и фиали, следват собствеността на златото или среброто [от което са направени тези съдове].

Правни проблеми са могли да настъпят, когато собственикът на материала, върху който е приложено творческото дело, е различен от този, който е дал материалите за създаването на това дело. Ако се следва принципът *accessorum sequitur principale*, прилагат се правилата за присъединяване (*accessio*) като оригинален способ за придобиване на право на собственост по *ius gentium*. Става въпрос за присъединяване на движима към движима вещ – случаите на *scriptura*, *pictura*, *tunctura*, *textura* и *ferruminatio*.

С термина *scriptura* се означава хипотезата, когато чужд пергамент или друг материал за писане е употребен за написването на свой текст. Спорът за собствеността винаги се решавал в полза на собственика на материала за писане, та дори и буквите да били написани със златна боя. За това ни свидетелствува Гай (*Inst. Gai 2.77*):

Eadem ratione probatum est, quod in cartulis siue membranis meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litterae cartulis siue membranis cedunt: itaque si ego eos libros easue membranas petam nec inpensam scripturae soluam, per exceptionem doli mali summoueri potero.

Според същия принцип писмо, написано на моя хартия или пергамент, дори и буквите да са златни, става мое, защото собствеността върху буквите следва собствеността на хартията или пергаментата; но ако претендирам за книгите или пергаментата без да предложа обезщетение за разноските за написаното, то на моя иск ще се противопостави възражение за измама.

В случая с *pictura* или изработка на изображение върху чуждо платно становищата на римските юристи не са единни. Според едни собствеността на картината е на собственика на платното, според други – на художника. Гай разглежда и двете хипотези: (*Inst. Gai 2.78*).

Sed si in tabula mea aliquis pinxerit ueluti imaginem, contra probatur: magis enim dicitur tabulam picturae cedere. cuius diuersitatis uix idonea ratio redditur: certe secundum hanc regulam si me possidente petas imaginem tuam esse nec soluas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali summoueri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio aduersum te dari debeat; quo casu nisi soluam inpensam picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bonae fidei possessor fueris. illud palam est, quod siue tu subriperis tabulam siue alius, competit mihi furti actio.

Нарисуваното от друг човек върху мое платно, например портрет, попада под друго правило: по принцип се счита че собствеността на платното отстъпва пред изображението и за това има достатъчно основания. Според това правило аз имам владение, а ти притежаваш портрета без да ми платиш за използването на платното; тогава аз ще отбия твоя иск с възражение за измама. Но ако ти имаш владението, а аз подам иск срещу тебе, ако не заплащам цената на изобразеното, ти ще отблъснеш иска с възражение за измама, ако си добросъвестен владеец. А ако ти или трето лице сте откраднали платното, то със сигурност аз мога да подам иск за кражба.

Това разрешение се среща и в Институциите на Юстиниан (*Inst.* 2.1.34).

Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere: aliis videtur pictura, qualiscumque sit, tabulae cedere. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere: ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere. unde si a domino tabulae, imaginem possidente, is qui pinxit eam petat, nec soluat pretium tabulae, poterit per exceptionem doli mali summoueri: at si is qui pinxit possideat, consequens est ut utilis actio domino tabulae aduersus eum detur, quo casu, si non soluat inpensam picturae, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bona fide possessor fuerit ille qui picturam imposuit. illud enim palam est, quod, siue is qui pinxit subripuit tabulas siue alius, competit domino tabularum furti actio.

Ако някой рисува нещо на чужда дъска, някои юристи смятат, че дъската следва рисуваното, а други – че рисуваното следва дъската, независимо от качеството на рисунката. Ние смятаме, че рисуваното доминира по отношение на дъската. Смехотворно би било рисуваното от Apelles или Parrhasius да се счита за придатък на една малоченна дъска. Ако собственикът на дъската има владение върху рисуваното [на нея], а художникът предяви иск за картината без да плати цената на дъската, на неговото искане може да се противопостави възражение за измама. Ако художникът има владение върху картината, собственикът на дъската може да предяви полезен иск срещу него; както и когато ищецът не заплати разходите на художника, може да се даде възражение за измама, тъй като художникът се явява добросъвестен владеец. Очевидно е също, че ако художникът или трето лице откраднат дъската, нейният

собственик може да предяви иск за кражба.

В случаите на боядисване на плат с чужда боя (*tinctura*), втъкаването на чужда прежда в собствено платно (*textura*) и заваряването на чужд материал в собствена вещь (*ferruminatio*), в римското право до времето на Юстиниан има известни колебания. В Институциите на Юстиниан обаче в посочените случаи като основна позиция се приема платът или платното, т.е. тази част от вещта, която представлява същността на целия обект (така както торсът е част от статуята, коритото – от лодката и пр.). Свидетелство за това е текстът на Inst. 2.1.26:

Si tamen alienam purpuram quis intexuit suo vestimento, licet pretiosior est purpura, accessionis vice cedit vestimento: et qui dominus fuit purpurae, adversus eum qui subripuit habet furti actionem et condictioem, sive ipse est qui vestimentum fecit, sive alius. nam extinctae res licet vindicari non possint, condici tamen a furibus et a quibusdam aliis possessoribus possunt.

Да предположим, че някой ще зашие чужда пурпурна лента на своя дреха. Нишката се слива с дрехата с присъединяването, дори и пурпурът да е поценен от дрехата. Собственикът на пурпура може да предяви иск за кражба или кондикция срещу този, който му го е отнел, независимо дали той самият е направил дрехата или друго лице. Когато нещо е престанало да съществува [самостоятелно], вече не е възможно то да се виндикира, но кондикцията може да се предяви срещу крадците или срещу определени други владетели.

4. ТЪРГОВСКИ МАРКИ

Знаците за обозначаване на производителите на тухли, кожи, оръжия, домакински съдове и други предмети са се използвали още в древните цивилизации²⁴. Запазени са сведения за етикетиране на продукти, чиято популярност се дължала на мястото и произхода от географския обхват на региона, града или селото. Известни са означенията за вина от Коринт, мед от Сицилия, мрамори от Парос и Карара. Производителите и занаятчиите създали знаци за етикетиране на продукти, а по-късно и етикети, които гарантират не само мястото, от което произхожда продуктът, но и особените

²⁴ Вж. ИНТЕЛЕКТУАЛНА собственост. I: Индустриска собственост. Аут. М. Поленак-Акимовска, Ј. Дабовиќ-Анастасовска, В. Бучковски, В. Пепељугоски. Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2004, с. 37.

му качества. Така за тапицериите се използвал знак Б за продукти с произход от град Бруж, а буквата Е се използвала за продукти с произход от град Ежен²⁵.

Знаци са поставяни на камъните, тухлите (снимка 1) и мраморните блокове на сградите. Обозначавани са предметите, произведени от глина – напр. глинените лампи, както и металните съдове, вази, стъклени предмети, изделия от олово, бронз, злато и сребро.²⁶

(снимка 1: обратни и правилни инскрипции на римски тухли)²⁷

Срещат се графични знаци, знаци за местен произход и временни забележителности. Има примери за използването на различни символи като кръгове, полумесеци, колела, палмови (снимка 2) или лозови листа и дори отпечатащи от подметки²⁸. В някои знаци се съдържали и надписи с името на лицето или предприятието, които понякога били във формата на съкращения и буквени комбинации, често с изрази от типа „mano“ („от ръката на“) „officina“ („от работилницата на“) или „fecit“ („направено“). Така например CATIM (Cati mano) означава „от ръката на Cato“, OFALBIN (officina Albin) означава „работилницата на Albinus“, COLLOFEC (Collo fecit) – „направено от Collo“ и пр.²⁹ В литературата се посочва, че маркировката е съществувала и по отношение на животните, но по-скоро за да се установи собствеността, а не за отбелязване на някаква тяхна стопанска функция³⁰. Означаването се практикувало както по отношение на масовото производство, така и за индивидуално изработваните вещи³¹.

²⁵ Вж. ПРАВО на индустриска собственост: практикум. Аут.: М. Поленак-Акимовска, Ј. Дабовиќ-Анастасовска, В. Бучковски, В. Пепељугоски, Љ. Варга. Скопје, Државен завод за индустриска собственост, 2005, с. 326.

²⁶ Вж. GREENBERG, A. S. The Ancient Lineage of Trade-Marks. – *Journal of the Patent Office Society*, Vol. 33(12), 1951, p. 879.

²⁷ Вж. DIAMOND, S. A. The Historical Development of Trademarks. – In: *The Trademark Reporter*, Vol. 73(3), 1983, p. 226.

²⁸ Вж. ROGERS, E. S. Some Historical Matter concerning Trade-Marks. – *Michigan Law Review*, Vol. 9(1), 1910, p. 33.

²⁹ Вж. RUSTON, G. On the Origin of Trademarks. – In: *The Trademark Reporter*, Vol. 45(2), 1955, p. 133.

³⁰ Вж. ПЕПЕЉУГОСКИ, В. Заштита на индустриската сопственост: со модели на обрасци. Скопје, Академик, 1996, с. 12.

³¹ Вж. VERONA, A. Pravo industrijskog vlasništva. Zagreb, Informator, 1978, p. 11.

(снимка 2: Римска лампа от Северна Африка)³²

Безспорно е, че маркирането е било широко развито в Древния Рим,³³ но като продължение на практиката от Древна Гърция³⁴. В литературата се споменават над 6 000 различни знаци и дизайни, прилагани върху римската керамика³⁵. При това означаването на стоката има за цел не само да посочи нейния произход, но и личността на производителя³⁶. Освен за собствеността на вещите (снимка 3), но също и като сантиментален израз на лична гордост или указание за принадлежност към определена професия на създателя на стоките, които условно могат да се определят като частноправни, маркирането има и някои публичноправни функции – за данъчни цели или демонстриране на държавен монопол върху определено производство, както и като средство за уреждане на сметките между предприемача и неговите работници³⁷.

(снимка 3: надпис, прикрепван към нашийник на роб: „Дръж ме, за да не избягам“)³⁸

³² <http://www.ancientresource.com/lots/roman/roman-oil-lamps.html> (12.09.2016).

³³ Вж. VUKMIR, M. The Roots of Anglo-American Intellectual Property Law in Roman Law. – In: *IDEA: The Journal of Law and Technology*, Vol. 32(2), 1992, p. 131.

³⁴ Вж. MAY, C. and. SELL, S. K. Intellectual Property Rights: A Critical History. Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2006, p. 47.

³⁵ Вж. PASTER, B. G. Trademarks: Their Early History. – In: *The Trademark Reporter*, Vol. 59(8), 1969, p. 554.

³⁶ Вж. JANIĆ, M. Industrijska svojina i autorsko pravo. Beograd, Službeni list SFRJ, 1973, p. 161.

³⁷ Вж. LADAS, S. P. Patents, Trademarks, and Related Rights: National and International Protection. Vol. I. Cambridge, Harvard University Press, 1975, p. 4.

³⁸ http://journalstar.com/news/world/photos-the-designer-labels-of-ancient-rome/collection_2110198e-0b1a-5f0f-9764-2f950471f5df.html#3 (13.09.2016).

Въпреки значителното присъствие на знаци и маркировки в Древния Рим като цяло, спорно е наличието на адекватни средства за правна защита в случай на нарушение или злоупотреба с чужди знаци или марки в съвременния смисъл на думата. Много популярен обект на фалшифициране били маслените лампи FORTIS (снимка 4)³⁹. Както при защитата на авторските права, вероятно съществуващите правни институти на преработването и присъединяването са се прилагали и при злоупотребите с чужди символи, макар да не съществуват доказателства, че тези символи са се смятали за самостоятелен обект на самостоятелни субективни права, както днес е при търговските марки.

(снимка 4: Римска маслена лампа със знак FORTIS)⁴⁰

Като адекватно средство за защита се появява институтът на “*falsum*” – една специална защитна мярка на държавата⁴¹. Всяко фалшифициране на знаци в римското право е било наречено “*falsum*”. По принцип “*falsum*” е това, което в действителност не съществува, но за него се твърди, че е истина⁴². Разпоредбите за *falsum* били включени в специален закон – *Lex Cornelia de falsis*, приет от Сула в 81 г. пр.н.е. Сведения за съдържанието на този закон се срещат в Институциите на Юстиниан (Inst. 4.18.7).

Item lex Cornelia de falsis, quae etiam testamentaria vocatur, poenam irrogat ei qui testamentum vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subiecerit, quive signum adulterinum fecerit, sculpsit, expressit sciens dolo

И така Корнелиевият закон за фалшифицирането, наричан също и Корнелиев закон за завещанията, установява наказания за лице, което съставя фалшиво завещание или друг документ, или полага печати, или ги про-

³⁹ Вж. DRESCHER, T. D. The Transformation and Evolution of Trademarks: From Signals to Symbols to Myth. – *The Trademark Reporter*, Vol. 82(3), 1992, p. 131.

⁴⁰ http://www.frisius-f.de/index_en.html (13.09.2016).

⁴¹ Вж. НАУМОВСКИ, Г. Основните институти на римското кривично право. – В: *Зборник во чест на Горѓи Марјановиќ* (ур. Љ. Арнаудовски). Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2011, с. 332.

⁴² Paul. Coll. 8.6.1.

malo. eiusque legis poena in servos ultimum supplicium est, quod et in lege de sicariis et veneficis servatur, in liberos vero deportatio.

гласява за истински, или пък заменя истинските с фалшиви; наказва се и лице, което умишлено прави, гравира или излива копия от знаци. Наказанието е смъртно за робите, както е по Закона за убийците и отровителите, а за свободните наказанието е заточение [депортация].

Наред с общите разпоредби за фалшифицирането се утвърждават специални правила за фалшивите завещания (*falsum testamentum*),⁴³ за фалшифицирането на пари и пускането им в обращение (*falsa moneta*). Останалите форми на фалшифициране са забранени от рескрипти и сенатус-консулти,⁴⁴ с които се разпростира действието на *Lex Cornelia* и за други хипотези. Наказанията за *falsum* варират – заточение в различните му форми (*aquae et ignis interdictio*, *deportatio*), конфискация⁴⁵, а за по-тежките случаи се предвижда смъртно наказание⁴⁶.

Ясно е, че правилата на *Lex Cornelia de falsis* се отнасят за фалшифицирането на знаци, както се потвърждава не само от Институциите на Юстиниан, но и в Дигестите (Mod. D. 48.10.30.pr.):

Lege cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit sculpsit.

Според *lex Cornelia* за завещанията се създава задължение и за този, който прави или гравира фалшифициран знак.

Интересно е съотношението за прилагането на правилата на *Lex Cornelia de falsis* и тези за института на *plagium* при поставянето на фалшиво име. В тази връзка е становището на Папиниан в Дигестите (Par. D. 48.10.13.pr.).

Falsi nominis vel cognominis adseveratio poena falsi coercetur.

Налага се наказание за фалшифициране при използване на лъжливо име или презиме.

⁴³ Фалшифицираното завещание се счита за нищожно (Paul. D. 50.16.221.: Paulus respondit falsum tutorem eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est sive non: sicut falsum testamentum, quod testamentum non est, et modius iniquus, qui modius non est).

⁴⁴ Това е засвидетелствано в *Senatusconsultum Geminianum*, *Senatusconsultum Libonianum*, *Senatusconsultum Geminianum* и сл.

⁴⁵ Marci. D. 48.10.1.13.: Poena falsi vel quasi falsi deportatio est et omnium bonorum publicatio: et si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio adfici iubetur.

⁴⁶ C. 9.22.

Друго адекватно средство на защита е *actio iniuriarum*. Този иск също се прилага и за ситуации, различни от първоначално предвижданите за него. Наличието на вреда е достатъчно основание за предявяване на иска⁴⁷. Счита се, че повредата на чужд знак е посегателство върху личността и честта на лицето, което го е създадо или използва. За тези случаи се прилага *Lex Cornelia de iniuriis*, както свидетелствува Улпиан (Ulp. D. 47.10.5.pr.).

Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat.

Корнелиевият закон за увреждането се прилага от всеки, който може да подаде иск, понеже се счита за увреден, ако е ударен, бит или в къщата му е влизано насилствено.

Като се има предвид общото прилагане на *Lex Cornelia de iniuriis*, потвърдено и в Институциите на Юстиниан (*Inst.* 4.4.8), Улпиан дава повече детайли за него (Ulp. D. 47.10.5.9).

Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripserit composuerit ediderit dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, etiamsi alterius nomine ediderit vel sine nomine, uti de ea re agere liceret et, si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur.

Ако някой умишлено напише, състави или обяви писмено или разпространява гласно долни сведения за друго, както и ако допринесе някое от тези неща да се случи, бил под чуждо име или анонимно, засегнатото лице може да поде иск и ако виновникът бъде осъден, се налага и наказание за безчестие.

5. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ИЗВОДИ

Според предходния анализ се потвърждава предположението, че римското право не познава нито субективното, нито обективното право на интелектуална собственост в съвременния смисъл на думата. Напълно естествено е да не се прилага съвременният начин на мислене и третиране на определена проблематика и той да не се приписва на една историческа цивилизация, та било то и правна. Но в Древния Рим все пак има идеи за уредбата и защитата на тези права. Обществено-икономическите условия предполагат разрешаването на тези проблеми и съответният им правен

⁴⁷ Ulp. D. 44.7.25.1.

отговор⁴⁸. Този генерален извод се прилага несъмнено и във връзка със защитата на интелектуалната собственост.

Историческите сведения доказват, че римското общество и стопанството са били особено развити. Широкото използване на робския труд и възможността да се осигури задоволяване на всякакви потребности на обществото стимулира развитието на икономиката. Това се отразява не само на отношението към изобретенията в широкия смисъл на думата, но и към творчеството и търговската находчивост изобщо. В римското общество се създавали литературни и художествени произведения, технически изобретения, развивала се търговията и следователно производителите търсели начин да се различават и съответно да се обозначават. Както във всеки друг разработен правопорядък, съществували нарушения или злоупотреби с това, което членовете на определена творческа или производствено-търговска общност са смятали за „свое“, независимо дали то може да се счита от съвременна гледна точка за обект на правото на интелектуална собственост. Животът обаче и в Древността е търсел подходящи средства за защита.

В запазените сведения от съчиненията на римските юристи има доста неясноти относно определянето на съответните правни средства, които евентуално са били използвани за правна защита на това, което днес се счита за обект на право на интелектуална собственост, както и за санкционирането при нарушаване или злоупотреба с такова право. Като се има предвид гъвкавостта и адаптивността на римските правни норми, възможно е да се направи заключение за съществуването на уредба, която да отговаря с подходящи средства на житейските ситуации при нарушение или злоупотреба с конкретните нематериални блага, в случая с авторски произведения и търговски марки. А такива нарушения или злоупотреби със сигурност са се случвали именно поради развитието на римския оборот и на икономика като цяло.

По отношение на авторските права е очевиден стремежът за признаване на значението на интелектуалния труд. Но на тази проблематика се гледа предимно от вещноправен аспект, съответно се прилагат правилата

⁴⁸ Вж. ГАЛЕВ, Г. и ДАБОВИЌ-АНАСТАСОВСКА, Ј. Облигационо право. Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008, с. 9.

на вещното право за *res incorporales*. По тази причина повечето автори твърдят, че авторското право е било известно в Древния Рим, но без абстрактна уредба и практически разгърнати санкции⁴⁹. Не може обаче да се твърди, че литературната и интелектуалната собственост се идентифицират изцяло с концепцията за *res incorporales*, макар и със сигурност да е налице осъзнаването на нуждата за изграждане на подходящи правила.

Видно от източниците, съответното прилагане на вещното право води до използване на принципа *accessorum sequitur principale*, за чието стриктно прилагане се говори в едно становище на Паул (Paul. D. 6.1.23.3).

Sed et id, quod in charta mea scribitur aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretium picturae: sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest.

Това, което е написано на моя хартия или нарисувано на моя дъска, веднага става мое. Обаче в случая с нарисуването някои юристи са на обратното мнение; но като се има предвид значимостта на нарисуваното, все пак ако една вещ не може да съществува без друга вещ, то тя следва тази, без която не може.

В Институциите на Юстиниан се съдържа различно становище по отношение на *pictura*, създадена върху чужд материал (Inst. 2.1.34). Ясно е изразено, че: “*ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere*” („смехотворно е нарисуваното от Apelles или Parrhasius да бъде придатък към една малоценна дъска“). Така становището на Паул в Дигестите се поставя под въпрос. Наред с това е важно отново да се спомене и позицията на Гай, според когото разликата между *scriptura* и *pictura* едва ли има достатъчно основание (Inst. Gai 2.78). Като евентуално обяснение на тази разлика в литературата се посочва, че нарисуваното може да се разглежда абстрактно и отделено от основата, върху която се намира, докато написаното винаги е свързано с материала, върху който се пише⁵⁰. Но независимо от спецификата и различията между *scriptura* и *pictura* отношенията между страните са се решавали с кондикция по същия начин, както и в съвременното право. И в двата случая се набляга на стойността на авторския принос, свързан с цялостното значение на продукта от

⁴⁹ Вж. DOCK, M. C. Etude sur le droit d'auteur. Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1963, p. 7.

⁵⁰ Вж. MADERO, M. Tabula Picta: Painting and Writing in Medieval Law. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2010, p. 88.

творчеството, което със сигурност е началото на осъзнаването на необходимостта от уредба на авторското право.

Не могат да се идентифицират надеждни източници и за правния режим на търговските марки, особено когато става въпрос за тяхното накръняване или фалшифициране, въпреки че маркировката е широко разпространено в Древния Рим. Това, което е очевидно във всеки случай, е че самото маркиране показва произхода на продуктите било по отношение на производителя, било по отношение на собственика, било по отношение на суровините или по отношение на изработващия. Следователно при тази проблематика би могъл да се прилага функционален подход.

Именно т.нар. функция на означаване на произхода на стоките или услугите, които се отбелязват с търговски марки, е безспорна в съвременното право. Това е една от най-старите функции на търговските марки, потвърдена от Съда на Европейския съюз. В интерес на истината, по делото 192/73 *Van Zuylen frères v. Hag AG* ECR ECLI:EU:C:1974:72 Съдът първоначално отрича тази функция на марката, като посочва, че въпреки че етикетването на произхода на продуктите с търговска марка е полезно, тази информация за потребителите може да се предостави и с други средства. По-късно обаче, по делото 119/75 *Terrapin (Overseas) Ltd. V. Terranova Industrie CA Kapferer & Co.* ECLI:EU:C:1976:94, Съдът потвърждава, че основната функция на търговската марка е да гарантира на потребителите произхода на стоката. Това е потвърдено и в т. 11 от Преамбюла на Директива 2008/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2008 г. за синхронизиране на законите на държавите членки на ЕС по отношение на търговските марки⁵¹. Същата формулировка се съдържа и в т. 16 на Преамбюла на Директива 2015/2436/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 16 декември 2015 г. също за хармонизация на законодателствата на държавите членки по отношение на търговските марки, с която държавите членки са длъжни да се съобразят до 14.01.2019 г.⁵².

⁵¹ Directive 2008/95/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (Codified version) (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union* L 299, 8.11.2008.

⁵² Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union* L 336, 23.12.2015.

По-нататък, по делото C-104/01 *Libertel Groep BV v. Benelux-Merkenbureau* ECLI:EU:C:2003:244, Съдът подчертава, че компетентният орган (за признаване на марката) трябва да извърши пълна оценка дали марката идентифицира съответния продукт като продукт, който произхожда от конкретно предприятие, т.е. дали различава продукта от продуктите на други предприятия, което е предварително посочено от Съда по свързаните дела C-108/97 и C-109/97 *Windsurfing Chiemsee Produktions- und Vertriebs GmbH (WSC) v. Boots- und Segelzubehör Walter Huber and Franz Attenberger* ECLI:EU:C:1999:230. Това съображение на Съда е съвсем в синхрон с изискването за дистинктивност на знака, за да бъде защитен с търговска марка, което е ясно посочено и в чл. 2 от Директива 2008/95/ЕО, съответно в чл. 3 от Директива 2015/2436/ЕС. Освен това по делото T-157/08 *Paros Oy AB v. Office for Harmonisation in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM)* ECLI:EU:T:2011:33 се приема, че марката служи като средство за разграничаване на продуктите или услугите между членовете на Общността, и това е свързано с нейния търговски произход, т.е. с възможността да се приеме заключение, че стоките или услугите, които се обозначават, се произвеждат, пускат на пазара или се осигуряват под контрола на притежателя на марката, както и че притежателят е отговорен за тяхното качество.

Имайки всичко това предвид, по наше мнение функционалните аспекти на маркирането на продуктите в Древния Рим се припокриват с тези на съвременните търговски марки. Приемаме това, независимо че в литературата се срещат мнения, според които маркировките в Древния Рим са имали само търговска функция. Търговията наистина има своите символи, които са идентични във всяка социално-икономическа обстановка. Същото важи и за икономиката като цяло. Така например в Помпей има остатъци от Гостилницата Слон, наречена така от собственика ѝ, и на предната ѝ страна има изобразен слон, обгърнат от змия (снимка 5). Кръчмата е много скромна, с малка градина, но собственикът ѝ (предполага се, че това е бил известният Sittius) гордо заявява, че тя има три удобни лежанки, на които да се настанят гостите, докато се хранят: “Hospitium hic locatur – triclinium

cum tribus lectis et com (modis)” („Гостилница – с трапезария и три удобни лежанки“).⁵³

(снимка 5: гостилницата Слон в Помпей)⁵⁴

Стопанските нужди на обществото винаги са имали безспорно влияние върху правната уредба на някои житейски проблеми. Древните римляни, както в много други случаи, решават тези проблеми чрез прилагане на съществуващи правни институти. До тези изводи можем да достигнем въпреки оскъдността на сведенията в правните източници. Най-общо казано, в Древния Рим е имало развита уредба, насочена към икономиката и търговията. Независимо дали е ставало въпрос за нематериални блага, смятани за *res incorporales*, или не, все пак те са съществували и са били защитени от увреждане или злоупотреба. Римляните са се опитали да създадат адекватна закрила както на литературното и художественото творчество, така и на марките, с които се отбелязват произведените стоки с търговска цел. Следователно, независимо от невъзможността да се твърди, че римското право познава правото на интелектуална собственост, то познава средства за защита и на това, което днес се счита като обект на субективни права на интелектуалната собственост. За целите на този текст приехме да ги наричаме авторски произведения и търговски марки.

⁵³ Вж. JASHEMSKI, W. F. A Pompeian Copa. – In: *The Classical Journal*, Vol. 59(8), 1964, p. 346.

⁵⁴ http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R7/7%2001%2044.htm?utm_source=Viber&utm_medium=Chat&utm_campaign=Private (13.09.2016).